مجلة جامعة زاخو، المجلد:1(B)، العدد: 1، ص 1– 23، 2013

کەسایەتی د شانۆگەریا کوردیدا
(ئەوانەی توونی بابا چوون) وەك نموونە

پ. ھ. د. ئیبراھیم ئەحمەد سمۆ
زانکۆیا دھۆك، فەکۆلتیا زانستێن مرۆڤایەتی، سکۆلا ئادابی، پشکا شانۆ
(تاريخ القبول بالنشر: 16 نيسان 2013)

پۆختە:

بابەتێ ڤێ ڤەکۆلینێ بریتیە ژ (کەسایەتی د شانۆگەریا کوردیدا (ئەوانەی توونی بابا چوون) وەك نموونە)، د ڤێ ڤەکۆلینێدا ل دەستپێکێ کەسایەتی ھاتیە دانە نیاسین و پاشان بەحسێ دەستپێك و چاوانیا ئافراندن و گەشەکرنا کەسایەتی د شانۆییدا ھاتیە کرن، ل دویڤدا ئاماژە ب جورێن کەسایەتی ژ لایێ چەندین بیر و بۆچوونێن جۆدا جۆداڤە ھاتیە کرن کۆ د ئەنجامدا گەشتینە وێ باوەریێ کۆ ب شێوەیەکێ گشتی کەسایەتی دابەشی سەر ھەر دوو جورێن (سەرەکی و لاوەکی) دبن.

چاوانیا ئافراندنا کەسایەتی ژ لایێ نڤیسەریڤە ژی ئێك ژ بابەتێن گرنگێن ڤێ ڤەکۆلینێیە کۆ تێدا ئاماژە ب ھندێ ھاتیە کرن کۆ نڤیسەر د دەمێ ئافراندنا کەسایەتییان د دەقێن خۆ یێن شانۆگەرییدا پێدڤیە ب چ ئاوایەکێ گرنگیێ ب کەسایەتیێ بدەن، پاشان بەحسێ گرنگی و لایەنێن کەسایەتی ھاتیە دان.

ژ بۆ شرۆڤەکرنا لایەنێن کەسایەتی، دەقێ شانۆگەریا (ئەوانەی توونی بابا چوون) ئەوا ژ لایێ ھۆنەرمەند (ئەحمەد سالار)ڤە ھاتیە نڤێسین، وەك نموونە ھاتیە وەرگرتن کۆ تێدا لایەنێن (جڤاکی، دەروونی، لەشی، جڤاکی و دەروونی، لەشی و دەروونی، دەم، جھ، ئۆمێد و ب ھیڤی بوون، رەش بینی، گازی کرن، نزا کرن و داخوازی، رەسەنایەتی، پەند و ئامۆژگاری و مەنەلۆگ) ھاتینە شرۆڤە کرن.

د ئەنجامدا ئەو چەند دیار بوویە کۆ د ڤی دەقێ شانۆگەرییدا نڤیسەری ب شێوەیەکێ زانستیانە و ھۆنەریانە رۆل و لایەنێن کەسایەتی دیار و ئاشکرا کرینە و ھەروەسا د دەم و بارودۆخێن ژ ھەژی و پێدڤی و گۆنجاییدا گرنگی ب لایەنێن ھەست و سۆزیێن کەسایەتییان دایە.

دەستپێك:

ھەر بەرھەمەکێ ئەدەبی ژ چەندین رەگەزان پێك دھێت کۆ ھەر ئێك ژ وان رەگەزان لـدویڤ جۆرێ وی بەرھەمێ خودانێ گرنگی و تایبەتمەندیێن تایبەت ب خۆیە و ھەر ئێك ژ وان رەگەزان پشکەکا گرنگن ژ پێکھاتا دروست بوونا وی بەرھەمێ ئەدەبی.

شانۆ ھۆنەرەکێ کەڤنێ مرۆڤایەتییێە و ل ھەمی قۆناغان کاریگەرییا خۆ ھەبوویە و زۆر جاران ژی ب سەنتەرێ ھەمی ھۆنەرێن دیتر ھاتییە ناڤکرن و پێش وێ چەندێ کو شانۆ جورەك بیت ژ جورێن

هونەری، جورەکیشە ل جورێن ئەدەبی، بەلێ ل دویڤ تایبەتمەندی و توخمێن سەرەکیێن کو شانۆیێ پێك دئینن، ئەڤ جورێ ئەدەبی ل بابەتێن ئەدەبیێن دی جودا دبیت و شانۆ ب هەبوونا شانۆگەریێ سیفاتێ ئەدەبی بوونێ ب خۆڤە دگریت.

شانۆگەری ژی وەك هەمی جۆرێن دیترێن ئەدەبی ژ چەندین رەگەزێن وەك (کەسایەتی، دیالۆگ، رویدان، گرێ، جھ، دەم و ...) پێك دهێت کۆ هەر ئێك ژ ڤان رەگەزان د شانۆگەرییێدا خودانێ هندەك سیفات و تایبەتمەندیانە و هەر ئێك ژ وان لدویڤ وان سیفات و تایبەتمەندییێن هەیی، رۆلێ خۆ د شانۆگەرییێدا دگێڕن.

کەسایەتی ب ئێك ژ رەگەزێن هەرە سەرەکی یێن شانۆگەریێ و پڕانیا بەرهەمێن دیترێن ئەدەبی دهێتە هژمارتن، ب شێوەیەکێ کو کەسایەتی ب ئامرازێ پێشکێشکرنا گیانی ژ بۆ هەر بەرهەمەکێ ئەدەبی دهێتە دەست نیشانکرن.

گرنگترین رەگەزێ تەواوکەرێ شانۆگەریێ و گرنگترین رەگەزێ پێشکێشکرنێ د پڕانیا بەرهەمێن ئەدەبیدا کەسایەتینە، هەمی شانۆگەری بو پێشڤەبرنا پێشکێشکرنێ سوود ژ کەسایەتیان وەردگرن، کو بەهرا پتر ئەو کەسایەتی مرۆڤن ژ بلی هندەك هندێ کۆ هندەك جاران ژی ئەو کەسایەتی چێ دبیت زیندەوەر ژی بن، شانۆگەری لدویڤ سروشتێ خو سەرەدەریێ دگەل خەلکی دکەت و بەحسێ وان رویدانان دکەت یێن کۆ ب سەر مرۆڤان دا هاتی.

کەسایەتی ئێك ژ وان لایەنێن هەرە گرنگە د شانۆگەرییێدا کو نڤیسەرێ شانۆیی بۆ ئافراندنا وێ پێدڤیە یێ هویربین بیت" و بو وێ ئافراندنێ پێدڤی ب بەرچاڤ وەرگرتنا هندەك خالێن گرنگە کو ئەو ژی وەسفکرنا سیفاتێن گشتی و تایبەتی یێن کەسایەتییێ نە" چونکی هەر کەسەك سەرەڕای هەبوونا هندەك سیفاتێن گشتی د هەمان دەم دا خودانێ چەندین سیفاتێن تایبەتییە ژی.

کەسایەتی:

کەسایەتی ب ئێك ژ رەگەزێن هەرە گرنگێ هەر دەقەکێ ئەدەبی نەخاسمە شانۆگەریێ دهێتە هژمارتن، ژ بۆ پێناسەکرنا کەسایەتییێ چەندین ڤەکۆلەر و رەخنەگران هەولّدایە کەسایەتییێ بدەنە نیاسین و پێناسەکێ بۆ بکەن، لێ هەر ئێك ژ وان و هندەك جاران هەر گرۆپەك ژ وان گرۆپێن ئەڤ هەولە دای ب شێوەیێن جوداجودا کەسایەتی د بەرهەمێن ئەدەبیدا داینە نیاسین و د ئەنجامدا چەندین پێناسێن جۆراوجۆر بۆ کەسایەتییێ هاتینە گۆتن و نڤێسین ب ئاوایەکێ کۆ ئاماژەدان ب وان هەمی پێناسان ژی کارەکێ ب ساناهی نینە، ژ بەر هندێ ئەم دێ ب تنێ ئاماژە ب هندەك ژ وان پێناسان دەین ئەوێن کۆ ژ بۆ کەسایەتییێ هاتینە گۆتن و نڤێسین.

د پەرتووکا (**معجم المصگلحات الدرامیه و المسرحیه**) دا هاتییە کۆ کەسایەتی (ئێکە ژ وان کەسان کۆ ب کارەکێ درامی رادبیت) [1] و هەروەسا د پێناسەکا دیتر دا هاتییە کۆ مەبەست ژ

کەسایەتییێ (کەسانێن دروست کرییێن کۆ د داستان و دەقێن درامایی و ... دا دیار دبن)[٢] و ژ بلیێ ڤێ چەندێ ژی هندەك لسەر وێ باوەرییێنە کۆ کەسایەتی (کۆما وان هزر و تێگەهـ و پالێنەر و ئازرێنەر و رەفتارانە، کۆ مرۆڤ ب سەربۆرا خوە یا کەسۆکی یان ژ سیستەمێ پەروەردەییێ خێزانێ یان ژی ژ دەردۆرێن خوە وەردگریت و سەرەدەریێ پێ دکەت و هەڤگۆنجانێ پێ دگەل جڤاکی دکەت)[٣] و هەروەسا (رۆلان بارت) ژی دبێژیت کو: (کەسایەتی زیندەوەرێت سەر وەرەقێنە)[٤].

لدویف ڤان پێناسان و چەندین پێناسێن دیترێن کۆ کەسانێن جۆداجۆدا ژ بۆ کەسایەتییێ د بەرهەمێن ئەدەبی و د شانۆگەرییێ دا کری، ئەم دشێین بێژین کۆ ئەو کەسێن کۆ نڤیسەرێ بەرهەمێ ئەدەبی د دەقێن خۆ دا دئافرینیت و هاتوچوویێ پێ دکەت و رۆیدانێن دەقی پێ پێشڤە دبەت و د هەمان دەمدا هەلگرێ سیفات و تایبەتمەندیێن مرۆڤێن جۆداجودانە ب کەسایەتی دهێنە نیاسین.

ئافراندنا کەسایەتی د شانۆییدا:

شانۆ د دەستپێکا دامەزراندنا خۆ دا (کۆ لدویف ڤەکۆلینا پرانیا ڤەکۆلەران بۆ گریك ئانکۆ یونانا کەڤن دزڤریت) ب شێوەیەکێ جۆدا ژ شانۆیا سەردەمێ نهو، وەك هەر ژانرەکێ دیترێ ئەدەبی و هۆنەری ب شێوەیەکێ سادە و ساکار بوویە و پشتی هنگی ب بۆرینا چەندین سەردەمان و دەرباز بوون ب سەر چەندین بارۆدۆخاندا هێدی هێدی ژ قالبێ خۆیێ سادە و ساکار دەرکەفتیە و گەشەسەندن بخۆڤە دیتیە.

ژێدەرێن مێژوویی ئاماژە ب هندێ دکەن کۆ شانۆ د دەستپێکا دامەزراندنا خۆ دا ل یونانا کەڤن (ئانکۆ گریك) ژ لایێ کۆمەکا کەسانڤە کۆ ب کۆرس دهاتنە نیاسین دهاتنە پێشکیشکرن و ئەڤ چەندە یا بەردەوام بوو هەتاکۆ گهۆڕین د شانۆییدا هاتیە کرن و ئەکتەرەك ژ بۆ شانۆییێ هاتنیە ئافراندن کۆ وی ئەکتەری مل ب ملێ کۆرسی شانۆ پێشکیش دکر و (یەکەم کەس کارەکتەری بردە سەر تەختەی شانۆ ((تیسپس)) بوو)[٥] و ئەڤ چەندە ل سالا **٥٣٥** ب.ز. هاتبوویە ئەنجامدان[٦].

پشتی ڤێ داهێنانێ ل سەر دەستێ مەزنە نڤیسەرێن دیترێن شانۆگەرییێن گریکی گهۆڕین د هژمارا ئەکتەران دا هاتە ئەنجامدان و هژمارا ئەکتەران د شانۆییدا هێدی هێدی بەرەڤ زێدەبوونێڤە چوون و ئێك ژ وان نڤیسەرێن مەزنێن گریکی کۆ هژمارا ئەکتەران ژ ئێکێ بۆراندی (ئەسخیلۆس) بوو و ئەو (شیا داهێنانەکا مەزن د بوارێ دراماییدا ئەنجام بدەت و هژمارا ئەکتەران بکەتە دوو کۆ ئەڤ چەندە ژی بوویە ئەگەرێ ب هێز بوون و زێدەبوونا ئاریشێ دناڤبەرا بیر و بۆچوونێن ژێك جۆدا)[٧] و پشتی ڤێ گهۆڕینێ (سۆفوکلیسی هژمارا ئەکتەران زێدە کرن بۆ سێ کەسان)[٨] و ئەڤ داهێنانا سۆفوکلیسی بوویە رێخۆشکەر بۆ وێ چەندێ

كۆ نڤیسەرێ كۆمیدیێ ناڤدارێ گریكی (ئەرستۆڤانیس) (د هندەك كۆمیدیایێن خۆ دا د ئێك دەمدا ب چوار ئەكتەران دگێڕا)[٩] و هەولدان و داهێنانێن ڤان نڤیسەرێن مەزنێن شانۆگەرییێن گریكی بوویە ئەگەرێ رێخۆشكرنێ بۆ ئەنجامدانا داهێنان و گهۆڕینێن مەزن د شانۆییێدا ب گشتی و د كەسایەتییێدا ب تایبەتی و بێ گۆمان ب داهێنانا ئەكتەر و كەسایەتی د شانۆییێدا رۆلێ كۆرسی كێمتر لێ هاتییە و پشتی هنگی كۆ هژمارا ئەكتەران هێدی هێدی زێدەتر لێ هاتییە و د هەمان دەمدا ل بەرامبەر وێ چەندێ هێدی هێدی رۆلێ كۆرسی كێمتر دبوو.

جۆرێن كەسایەتی:

كەسایەتی ژ لایێ چەندین كەسێن جۆدا ب چەند شێوێن جۆدا جۆدا هاتیە دابەشكرن و ئەڤ شێوێن ژێك جۆدا ژی نە ب تنێ د لایەنێ جۆری دا د جۆدا و جیاوازن بەلكی هەتاكۆ هندەك جاران ژ لایێ هژماریڤە ژی دگەل ئێك د جۆدا و جیاوازن، ئەم دێ هەول دەین ب تنێ ئاماژە ب هندەك ژ وان هەولدانێن كۆ ژ بۆ دەستنیشانكرنا جۆرێن كەسایەتی هاتینە كرن بدەین.

دابەش كرنەك ژ بۆ كەسایەتی هاتیە كرن كۆ لدویڤ رۆلێ وان د دەقیدا هاتیە ئەنجامدان و ئەو دابەشكرن كەسایەتییان ب ڤی ئاوایی ژ روویێ رۆلێ وانڤە ب سەر چوار جۆراندا دابەش دكەت:

((١– لە رووی كاریگەریان لە سەر رەوتی رووداوەكان: كارەكتەری سەرەكی و لاوەكی هەن.

٢– لە رووی بوونی كاریگەری رووداوەكان لە سەریان: كارەكتەری چەسپاو و پەرەسێن هەن.

٣– لە رووی دەركەوتنیان لە ناو دەقدا: كارەكتەری سادە و بازنەیی هەن.

٤– لە رووی چۆنیەتی ئەو كارانەی لە ناو دەقدا ئەنجامیان دەدەن: كارەكتەری ئەرێنی و نەرێنی هەن))[١٠]، كۆ ئەڤ دابەشكرنە ب شێوەیەكێ وەسا نەهاتییەكرن كۆ ئەگەر كەسایەتییەك ژ جۆرەك ژ جۆرێن دەستنیشانكری بوو ئێدی دێ ژ جۆرێن دیتر دویر كەڤیت و ناكەڤیتە دناڤ قالبێ چ جۆرێن دیتردا، بەلكی د ڤێ دابەشكرنێدا ئەگەرا وێ چەندێ هەیە كۆ كەسایەتییەك ئەگەر كەسایەتییەكێ سەرەكی بیت د هەمان دەمدا د شیان دایە كەسایەتییەكێ پەرەسێن و بازنەیی ژی بیت[١١]، ژ لایەكێ دیترڤە كەسایەتی ب شێوەیەكێ گشتی چ د بەرهەمێن ئەدەبیدا و چ د ناڤ جڤاكیدا ب شێوەیەكێ دیتر دابەشی سەر چوار جۆران هاتییە كرن:

((١– جۆرێ پێگیر: ئەڤ جۆرێ كەسایەتییێ پێگیرە ب یاسا و عورفێن هەیی، گەلەك مجد و زالدەستە د ژیانا رۆژانەدا، ئاستەكێ بلند ژ دوژمنكارییێ هەیە و لاوازییەكا زۆر د پویتەپێكرنێن جڤاكیدا هەیە.

٢– جۆرێ مفادار و تێگەهشتی: هەردەم پێشبینی یا تێركرنا پێدڤی یێن خوە دكەت. هندەك

پویتەپێکرنێن جڤاکی هەنە، لێ نە د ئاستەکێ بەرز دانە.

٣- جۆرێ خۆڤەکێشایی: هەردەم تەسلیمبوویی و خۆڤەکێشایی یە، نەچالاك و لاوازە، شیانێن ب جهئینانا ئارمانجان نینن، لەوا پویتەدانێن وی یێن جڤاکی لاوازن.

٤- جۆرێ جڤاکی: جۆرەکێ هەڤسەنگ و نۆرمالە، چالاکە، ڤێ کەساتییێ ئارمانجێن خوە هەنە و هەولددەت کو ب جھ بینیت. هەروەسا پویتەکێ زۆر ددەتە جڤاکی و ئارمانجێن جڤاکی یێن ئاشکرا هەنە))[١٢]، بەلێ هەروەکی مە ل بەری ئاماژە پێدای کۆ ژ لایێ کەسانێن جۆدا جۆداڤە کەسایەتی هاتییە دابەشکرن و گهۆڕینا وان دابەشکرنان د هژمارا وان ژی دا هەیە، دەربارێ ڤێ چەندێ پڕانیا دابەشکرنان ئاماژە ب هندێ ددەن کۆ کەسایەتی ب شێوەیەکێ گشتی دابەشی سەر دوو جۆرێن سەرەکی دبیت:

(١-کەسایەتییێ سەرەکی ٢- کەسایەتییێ لاوەکی)[١٣]

دەربارێ رۆلێ ڤان هەر دوو جۆرێن کەسایەتییان ژی ((کارەکتەرە سەرەکییەکان ئەرکی هەڵسوڕاندنی رووداوەکان و بەشداری راستەوخۆیان لە گۆڕینی ڕێڕەوی رووداوەکاندا دەکەوێتە سەر هەر چی کارەکتەرە لاوەکییەکانن ئەوا لە خزمەت کارەکتەرە سەرەکییەکاندا دەبن و رۆشنایی زیاتر دەخەنە سەر ژیان و ڕەفتار و هەڵویستەکانی ئەوان)[١٤]، ژ بەر وێ چەندێ کۆ پڕانیا دابەشکرنان، کەسایەتی ب تنێ دابەشی سەر هەر دوو جۆرێن (سەرەکی و لاوەکی) دکەن، ئەم ژی دێ هەولدەین کەسایەتییان ب تنێ د ڤان هەر دوو جۆرێن ئاماژەپێکریدا شرۆڤە و دیار بکەین.

چاوانییا ئافراندنا کەسایەتییان:

نڤیسەر د دەمێ ئافراندنا کەسایەتییان د دەقێن خۆ یێن ئەدەبیدا ئانکۆ د شانۆگەرییێن خۆ دا باشترە هزر د هندێدا بکەت کۆ کەسایەتی ب شێوەیەکێ وەسا بئافرینیت کۆ کەسایەتییێن وی پەیوەندی دگەل رەگەزێن دیترێن دەقی ژی دا هەبن، چونکی ((ئەگەر هەر یەکێك لە توخمە سەرەکییەکانی دەقی ئەدەبی پەیوەندی ب ئەوی ترەوە هەبێت، ئەوا کارەکتەر پەیوەندی بە هەموویانەوە هەیە و گۆڕان و مانەوە و تەنانەت هەستکردن بە بوونیان لە کارەکتەرەوە سەرچاوە دەگرێ))[١٥]، ژ بەر هندێ ئافراندنا کەسایەتی د هەر دەقەکێ ئەدەبیدا نەخاسمە د شانۆگەرییێدا ژ لایێ نڤیسەریڤە و ((هەڵبژاردن و وەرگرتنی کەسیەتی کەسانی ناو دراما پێویستی بە هۆشیاری و زانیاریی نووسەر هەیە، هەروا کارێکی ئاسان نییە))[١٦]، و هەروەسا ((دەبێ نووسەری دەق بۆ هەڵبژاردنی کەسەکانی شارەزایەکی باشی لە دەوری و بەری دا هەبێت))[١٧]، لدوور ڤێ چەندێ یا باش ئەوە کۆ ئاماژە ب پارچەیەك ژ نڤیسینێن (هنریك ئەپسن)*ی بدەین کۆ تێدا دبێژیت دەمێ وی دڤیا بابەتەکێ بنڤیسیت وی ب چ شێوەیەکێ دنڤیسی، ئەو دبێژیت:

(دەمێ ئەز بابەتەكێ دنڤیسم پێدڤیە ئەزێ ب تنێ بم. بۆ ئەو شانۆگەریا كۆ د هزرا مندا هەلبژارتنا هەشت كەسان تێدا بەسە، چونكی نوێنەرێن پشكا هەرە مەزنا چینێن جۆداێن جڤاكی دشێم دناڤ واندا هەلبژێرم. ئەو هەشت كەسایەتی بەهرا پترا دەمێ من دگرن، چونكی پێدڤیە ئەز وان باش بنیاسم. نیاسینا من دگەل وان كارەكێ گەلەك ب كێشە و تەژی ئاریشەیە. ئەز پرانیا جاران كەسایەتیێن خۆ دابەشی سەر سێ چینێن جۆدا دكەم كۆ هەر چینەك ژ وان جۆداهییەكا مەزن دگەل چینا دیتر هەیە. مەرەما من ئەوە كۆ كەسایەتیێن هەر چینەكێ خۆدانێ سیفات و تایبەتمەندیێن خۆ بن و من چ شۆل ب هندێ نینە كا د شانۆگەرییێدا چاوا دێ مفا ژ وان هێتە وەرگرتن. دەمێ ئەز دهێمە سەر نڤیسینا شانۆگەریێ هەروەكی وێ چەندییە كۆ د دەمێ گەشتەكێ دا من دڤێت دگەل چەند كەسەكێن كۆ ئەم پێكڤە د ناڤ ئۆدەكا شەمەندەفەرێدانە هەڤنیاسینێ بكەم. ئێكەمین پێنگاڤ بۆ دەستپێكرنا ئێكدی نیاسینێ دهێتە هاڤێتن و پشتی هنگی دەربارێ بابەتێن جۆدا جۆدا دێ دگەل ئێكدی ئاخڤین. دەمێ ئەو تشتێ دەربارێ ڤان كەسایەتییان بۆ من دیار دبیت و ئەز دنڤیسم، بۆ من دیار دبیت كۆ ئەز كەسایەتیێن خۆ هێدی هێدی پتر ژ جارا ئێكێ دنیاسم، هەروەكی وێ چەندێ كۆ دەمێ چەندین مەهان ب رەخ دەریایێڤە ئەز دگەل وان كەسایەتییان ژیابم و من شارەزاییەكا باش د هەست و سۆزێن وان دا هەیە، كێماسییا دەروونی و پەیوەندی و سیفاتێن باشێن وان ب تەمامی بۆ من دیار دبن[١٨]، دناڤ ڤان نڤیسینێن (ئەپسن)یدا بۆ مە ب باشی دیار دبیت كا نڤیسەر د دەمێ ئافراندنا كەسایەتییاندا دا كۆ ب شێوەیەكێ باش د ناڤ شانۆگەرییێدا رۆلێ خۆ ببینن پێدڤیە تا چ رادە یێ هۆشیار و ب ئاگەه بیت.

ژ بلی ڤێ چەندێ ژی ((نووسەری درامی پێش ئەوەی كەسایەتییەك بنیات بنێت بیرۆكەیەكی لا دروست دەبیت لە سەر بابەتەكە، بابەتەكەش باش هەڵدەسەنگێنیت و هەموو كێشەكانی شی دەكاتەوە، هەتا بابەتەكە لە هزریدا گەلاڵە دەبێت، ئینجا بیر لەوە دەكاتەوە كارەكتەرێكی چۆن چۆنی وێنە بكات))[١٩] و گۆمان د هندێ دا نینە كۆ هەر گاڤ رۆلێ كەسایەتی د شانۆیێدا ئەكتەر دگێڕیت و ئەكتەر ژی ((پێش هەموو شتێ مرۆڤە و خاوەن دابونەریتێكی خۆیەتی))[٢٠]، ژبەر هندێ نڤیسەر دڤێت ڤی لایەنی ژی بەرچاڤ وەربگریت و هەروەسا یا خۆیایە ژی كۆ چاوانییا ئافراندنا كەسایەتییان ژ نڤیسەرەكێ بۆ نڤیسەرەكێ دیتر یا جۆدایە و هەر نڤیسەرەك لدویڤ شیان و پێدڤیاتیێن بابەتێ خۆ كەسایەتییان دئافرینیت و بۆ هەر نڤیسەرەكێ شانۆیی ئازادی زۆر یا گرنگە ((بۆ ئەوەی بتوانێت گوزارشت لە بیر و بۆچوونی خۆی بكات، لەگەل ئەمەشدا زۆربەی نووسەرانی دونیا لەو كاتەدا بەناوبانگ بونە كەوا میللەتەكەیان، یا خۆیان كەوتبنە ژێر ئێش و ماندووبوونەوە و یەكەمین گرفتاری كە تووشی نووسەری شانۆگەریەكە دەبێت،

هەلبژاردنی هەلویستی نووسەرە))[٢١]، ئێك ژ ئاریشێن نڤیسەری د دەمێ نڤیسینا شانۆگەرییێدا ئەوە کۆ نڤیسەر دگەهیتە دەمێ چاوانییا هەلبژارتنا کەسایەتییان و ((کە نوسەر دێتە نێو دنیای کارەکتەرەکانەوە دەکەوێتە بەردەم هەلبژاردن و جیاکردنەوەی جۆری کارەکتەرەکان و لە سەر چەندین بنەما پۆلێنیان دەکات، زۆر جاریش سروشتی چیرۆکەکە پالەوانەکان و سروشت و ژمارە و پیچکهاتنیان دیاری دەکات، لە هەر دەقێکدا پێویستە زەمینەیەکی گونجاو هەبێت بۆ خولقاندنی کارەکتەر، چونکە بە بێ ئەو زەمینەیە بە دەگمەن کارەکتەر بە هەموو خاسیەت و پێداویستی یەکانیەوە دێتە بەرهەم، لە بەر ئەوەی پرۆسەی خولقاندنی کارەکتەر بە پرۆسەیەکی دژوار و بێ سنوور و یاسا دادەنرێت و ژێدەرێك نیە ببێتە بنچینەی بۆ بنیاتنان، پرۆسەیەکە هیچ رێسایەك تا سەر ناتوانێ کۆنترۆلی بکات، بۆیە وەك دابێکی کارپێکراوی لێهاتوو کە نوسەر بابەتەکە لە مێشکی خۆیدا گەلالە دەکات))[٢٢] و ئەڤە د دەمەکێ دایە کۆ نڤیسەری د پێش هنگی دا خۆ ژ چاوانییا نڤیسینا دەقی هەتا رادەیەکێ رزگار کرییە، کۆ پێدڤیە دەق ژی ((لە ناو جەرگەی ژیانی رۆژانەی خەلك بنووسرێت و نابێ دەق خۆی دوور لە مرۆڤ ببینێ، بۆیە شانۆ ژیانە و راستی و دەربرینی هەستی راستگۆیانە بەرجەستە دەکات))[٢٣] و ژ بلێ ڤێ چەندێ ژی هەتاکۆ د پێناسەیەکێدا کۆ بۆ شانۆگەریێ ژی هاتییە کرن، ئاماژەکا دیار ب کەسایەتی هاتییە کرن، ئەو پێناسە ب ڤی ئاوایە کۆ شانۆگەری: ((بەرهەمێکی هونەرییە کە تیایدا لە رێی گفتوگۆی کارەکتەرەکانی و کرداریانەوە چیرۆکێك دەگێڕدرێتەوە، تیایدا ئەکتەرەکان دەچنە ناو دەورەکانیانەوە و لە سەر شانۆ بەرامبەر بینەران و لە بەردەم ئامێرەکانی وێنەگرتنی تەلەفزیۆنی و سینەماییدا بەرامبەر تەماشاکەران دەردەکەون))[٢٤]، ئەڤە ژی هەمی د پێخەمەت نیشادان و دیارکرنا رۆلێ گرنگیێ کەسایەتییێ د شانۆگەرییێدا کۆ پێدڤیە نڤیسەر بەرچاڤ وەربگریت.

گرنگی و لایەنێن کەسایەتی:

کەسایەتی د هەر بەرهەمەکێ ئەدەبیدا ب شێوەیەك ژ شێوان خۆدانێ هندەك سیفات و تایبەتمەندیێن تایبەت ب خۆیە، کۆ ئەو سیفات و تایبەتمەندی ژی ژ ئەنجامێ چەندین جۆرە ئەزموونان ب دەستڤە دهێن، ب شێوەیەکێ گشتی مرۆڤ ئانکۆ کەسایەتی ب ڤان رێکێن ل خوارێ ئەزموونان وەردگرن:

١- ئەزموونێن کۆ د ئەنجامێ تێکەلیێ دگەل دەورۆبەری دهێنە وەرگرتن، کۆ ئەو ژی ب دوو شێوانە:

أ-ئەزموونێن گشتی: کۆ بۆ هەمیان بەرهەم دهێن، مینا گەرمی، رۆناهی، دەنگ، رەنگ،... و ئەڤ ئەزموونە بۆ ئەو کەسێن کۆ خۆدانێ هزرەکا ساخن پتر ب دەستڤە دهێن.

ب–ئەزموونێن تایبەتی: ئەڤ ئەزموونە ب کەسەکێ تایبەتیڤە د گرێدایینە و د بنەڕەتدا هەر ئەڤ ئەزموونێن تایبەتینە کۆ ڕوویێ دڕۆستێ کەسایەتییا مرۆڤی دڕۆست دکەن.

٢– ئەو ئەزموونێن کۆ د دەمێ کارەکێ زانستیدا مرۆڤ فێر دبیت.

٣– ئەو ئەزموونێن کۆ د ئەنجامێ فێربوونەکا تایبەتیڤە ب دەستڤە دهێن.

٤– ئەو ئەزموونێن هزری کۆ د ئەنجامێ هزر و خەیالا مرۆڤی ب دەستڤە دهێن[٢٥].

دەربارێ ڕۆل و گرنگییا کەسایەتی ژی ((کارەکتەرەکان کێشە و ململانێ بەرپا دەکەن و ڕووداو دێننە ئاراوە، لە ئەنجامی پێویستی یا شێوازی ڕەفتاریان باخ ود دەرخستنی یا خود ئەو ململانێ و کێشانە پەرە پێ دەدەن ت اکو خودی خۆیان بسەلمێنن لە ڕووبەروو بوونەوەی یەکتری، ڕووداوەکانیش لە ڕێگەی گەشەکردن و ئالۆز بوونیان وێنەی کارەکتەرەکانمان بۆ دەکێشن))[٢٦] و دەربارێ وان ئاستەنگان ژی کۆ کەسایەتی تووش دبنێ و وان هەڤڕکییان ژی کۆ دگەل ئێکدی ئەنجام ددەن د بنەڕەتدا ((ئەو کێشە و ئاستەنگانەی کە ڕووبەڕووی کارەکتەر دەبێتەوە هەمووی لە خزمەت ململانێیەکەیە و کێشەی سەرەکی دەخرێتە ئەستۆی پالەوانی سەرەکی، بە پێچەوانەی کێشەی لا بە لا و لاوەکی کە دەخرێتە ئەستۆی پالەوانی لاوەکی لە هەمان کاتدا لە خزمەتی کێشە سەرەکی یەکە و پالەوانە سەرەکیەکەش دەبێت))[٢٧].

هەروەسا هەر دەربارێ گرنگییا رۆلێ کەسایەتی ((کارەکتەر هەڵگری مەژگەی درامایەکەیە، ئەو کێشە و بابەتەی لە مێشکی نووسەر هاتوو چۆ دەکات و گەلاڵە بووە لە ناخیدا قەتیس ماوە لە سەر زاری کارەکتەر دەبیستین. دەتوانین بلێین ڕەنگدانەوەی ناخی نووسەرەکەیە، گیانی بە بەردا دەهێنێت وە دەیخاتە چوارچێوەی جووڵە و بزواندن. کارەکتەر دروست کەری ڕووداوەکانە، کەسایەتیەکانیش شان بە شانی ڕووداوەکان گەشە دەکەن))[٢٨] و ئەڤ چەندە ژی پتر وێ چەندێ خۆیا دکەت کۆ رەگەزێ کەسایەتی پتر ژ هەر رەگەزەکێ دیتر د شانۆگەرییێدا دشێت دەربڕینێ ژ ناخ و هەست و سۆز و هەتاکۆ هەلوێستێن نڤیسەری ژی بکەت.

کەسایەتی وەك ئێك ژ رەگەزێن گرنگێن دەقێ شانۆیی پەیوەندییەکا زۆر دگەل رەگەزێ دیالۆگ د دەقیدا هەیە، ب ئاوایەکی ئەگەر کەسایەتی د دەقیدا نەبیت دیالۆگێ چ جۆرە هەبوونەکا خۆ دناڤ دەقیدا نامینیت و ژ یلی هندێ ژی ئەو دیالۆگا کۆ دهێتە دەربڕین پێدڤیە دگەل کەسایەتی یا گونجایی بیت و ((ئەگەر کارەکتەر و دیالوگ هاوسەنگ و هاوجووت نەبن، ئەوە هەرگیز ئەو یەکە بابەتی و ئیستاتیکییە دروست ناکات و کارەکتەرەکانیش یەکراست دەبنە وتاربێژێك و بیر و بۆچوون و ویستەکانی نووسەر دەبێژن و دەڵێنەوە))[٢٩] و ژ بلی هندێ ژی دەربڕینا دیالۆگێ ژ لایێ کەسایەتیانڤە، چەندین لایەنان بۆ مە ددەتە خۆیا کرن و ((دیالوگ کاردانەوەی

ناخ و بیر و بۆچوون و ڕادەی هوشیاری و، دەرخەری سەرجەم لایەنەکانی کەسایەتیەکانە))(٣٠)، کۆ تێدا هندەك تایبەتمەندی خۆیا دبن و سیفەتێ دیالۆگا تەمام ئەوە کۆ سێ تایبەتمەندییان دیار دکەت، تایبەتمەندییا: ١-لەشی، ٢-دەروونی، ٣-جڤاکی و ئەڤـ هەر سێ تایبەتمەندییە ژی کۆ ب کەسایەتیڤە د گرێدایینە، لایەنێن گرنگێن هەر کەسایەتیەکێنە، لایەنێن لەشی دەربارێ کۆرتی، درێژی، جوانی، کرێتی و .... و ئاماژەدان ب ئەندامێن لەشی خۆیا دکەت، لایەنێ دەروونی، کەسایەتی ژ لایێ ئارام و نەئارامی و چاوانییا دەروونێ وان ئاشکرا دکەت و لایەنێ جڤاکی ژی پەیوەندییێن جڤاکییێن کەسایەتییان دگەل ئێکدی بۆ مە دیار دکەت(٣١)، و وەك یا دیارە کۆ هەر کەسایەتییەك (ژ بلی د وان بەرهەماندا ئانکۆ د وان شانۆگەریاندا کۆ کەسایەتییێن وان گیانەوەرن) خۆدانێ ڤان هەر سێ تایبەتمەندیانن.

چاوانییا نیاسینا کەسایەتییان:

تەماشەڤان ئانکۆ خواندەڤانێ درامی هەر گاڤـ حەز دکەن هەر کەسایەتییەکێ کۆ ڕۆلی دگێڕن بنیاسن، ژ بەر هندێ نڤیسەرێن شانۆیی هەول ددەن ب هاریکاریا چەند ڕێکەکان کەسایەتییێن خۆ ژ بۆ تەماشەڤان و خواندەڤانان بدەنە نیاسین، ئەو ژی ب ڤان ڕێکێن خوارێ:

١- شێوێ دەرڤە و ڕەنگ و ڕۆخسار و بەژن و بالا: ب ڤان ڕێکان ئەکتەر دهێنە نیاسین، دەمێ مرۆڤی چاڤـ ب ڕەنگ و ڕۆخسارێ ئەکتەری و بەژن و بالایا وی کەفت ئەڤـ چەندە دێ هاریکارییا وی کەت دا کۆ بزانیت ئەڤـ ئەکتەرە ژ چ لایەنەکییە و شۆل و کارێ وی چییە و ب جل و بەرگێن ویڤە دێ زانیت کا یێ دەولەمەندە ئانکۆ هەژارە، ب ڕۆخسارێ سەر و چاڤا ژیڤە دێ زانیت کا یێ پاقژە ئانکۆ یێ چەپەلە، ئانکو مەلایە یان ژی شێخ یان قەشەیە، بازرگانە ئانکۆ گۆشت فرۆشە یان ژی جۆتیارە.

٢- ئاخفتن ئانکۆ قسەکرن: ب ڕێکا ئاخفتنێ ژی مرۆڤـ دهێنە نیاسین و لایەنەکێ گرنگێ کەسایەتییا مرۆڤی ب ڕێکا ئاخفتنێ دیار و ئاشکرا دبیت، ئاخفتنا جوان و ڕێك و پێك و ب سەر و بەر نیشانێن ڕۆشنبیری و تێگەهشتنا کەسایەتینە، هەروەسا ئاخفتنا نە د جهێ خۆ دا و یا بێ سەر و بەر و نە یا دروست نیشانێن نەزانین و نەخوێندەوارییا کەسایەتینە، ئاخفتنا تەژی واتا و کۆ پەند و ئامۆژگاری دگەل بن نیشانێن دونیا دیتن و زیرەکییا کەسایەتینە، ئاخفتنێن سادە و کۆرت ژی تایبەتن ب کەسایەتییێن زارۆکڤە، واتە ب ڕێکا ئاخفتنێ ژی لایەنەکێ کەسایەتییا مرۆڤی دیار و ئاشکرا دبیت، بەلێ جهێ ئاماژە پێدانییێ کۆ د دەمەکێدا کەسایەتی ب ڕێکا ئاخفتنێ دهێنە نیاسین دەمێ کۆ تەماشەڤان ئانکۆ خواندەڤان ژ وێ چەندێ دلنیا و پشت ڕاست بوون کۆ ئەڤـ ئاخفتنێن ئەڤـ کەسایەتییە دەردبڕن، ئاخفتنا دەروونێ وان و لەدویڤ ئاستێ تێگەهشتنا وانە.

٣– خۆ دانە نیاسین: هندەك جاران دەرهێنەرێ شانۆیی د دەستپێكا پێشكیش كرنێدا، كەسایەتیێن د ناڤ شانۆگەرییا خۆ دا ب خاندەڤان و تەماشەڤانێن خۆ ددەنە نیاسین، ئانكۆ گەلەك جاران ژی هەر د دەستپێكا پێشكیشكرنا شانۆگەرییێدا كەسایەتی ب خۆ، خۆ بۆ تەماشەڤان و خاندەڤانان ددەنە نیاسین، ژ بلیێ وێ دانە نیاسین و ئاماژەدانا كەسایەتییان، كەسایەتی ب خۆ ژی د ئاخفتنێن خۆ دا گەلەك جاران خۆ ب كەسێ بەرامبەر ددەنە نیاسین و دێ بێژنە ئێكدی كۆ فلان كەس ب ڤێ شێوەی د ناڤ خەلكیدا هاتیە نیاسین، یان ژی ئەڤەیە، ئەو كەسێ دگەل دئاخڤیت دێ كەسایەتییا وی ئاشكرا كەت كۆ گەلەك جاران ئەو ئاشكرا كرن ژ بۆ نزم كرنا كەسایەتییا وییە یان ژی ژ بۆ خۆ ب سەر سەپاندنێ یان ژی گەلەك جاران ژ بۆ هندێیە دا كۆ ترانا ب كەسەكێ دیتر نەكەت.

٤– دەربڕینا بیر و رایان و دەربڕینا هەست و سۆزان: ئەڤە نیشانەكا دیترە ژ بۆ نیاسینا چاوانییا كەسایەتییان، ب دەربڕینا بیر و رایان دێ زانین كا ئەڤ كەسێ عاقلە یان ژی نە، یێ هۆشیارە یان ژی یێ گێلە، یێ رۆناكبیر و ب ئۆمێد و هیڤییە یان ژی یێ رەشبین، یێ زیرەكە یان ژی نە، هەروەسا ب دەربڕینا هەست و سۆزان دێ زانین كا ئەڤ كەسایەتییە، كەسایەتییەكێ دل ناسك و میهرەبان ئانكۆ كەسەكێ دل رەق و زۆردارە، یێ دل فراوانە ئانكۆ كەسایەتییەكێ گرتی و نەمرۆڤانەیە.

٥– ئاخفتن و گۆتنێن كەسایەتیێن شانۆیی دگەل خۆ دا: ئەڤ ئاخفتن و گۆتنێن دگەل خۆ دا چوونە بۆ دناڤ دەروونێ خۆ دا، كۆ دبێژنە ڤێ كریارێ (مەنەلۆگ)، كۆ د دانەنیاسینا مەنەلۆگێدا پێناسەیەك دبێژیت كۆ مەنەلۆگ ((ئاخافتنێكی گێڕاوەیی بێ دەنگە، یەك لایەنە))[٣٢]یە، بەلێ (كامەران سوبحان) د پێناسە كرنا مەنەلۆگێدا دبێژیت: ((ئەو دیالۆژانەیە كە ئەكتەر لەگەل خودی خویدا دەیانلێ))[٣٣]، گەلەك نڤیسەر ژی رێكا مەنەلۆگێ ژ بۆ دانە نیاسینا كەسایەتیێن شانۆگەرییێن خۆ ب كار دئینن.

ژ بلی ڤێ چەندێ ژی مەنەلۆگ بۆ چەند مەبەستەكێن دیتر ژی هاتییە ب كارئینان، د شانۆیا كلاسیكیدا وەك جۆرە كارەكێ مفا ژێ هاتییە وەرگرتن، ژ بۆ وێ چەندێ دا كۆ تەماشەڤان دگەل ئەو بارۆدۆخێ كۆ چیرۆكا شانۆگەرییێ تێدا دهێتە رویدان تێكەل ببیت و ئاگەهداری وێ چەندێ ببیت كۆ ئەو بارودۆخ دێ بیتە ئەگەرێ قەومینا رویدانەكا گرنگ، بەلێ نڤیسەرێن شانۆگەرییێن رۆمانسییەتێ ئەڤ چەندە ژ بۆ دیاركرنا بارێ دەروونیێ كەسایەتیێن خۆ ب كار دئینا.

٦– كریار و كاردانەڤە: مرۆڤ كار و كاردانەڤەیە، ب كاركرنا وی دهێتە زانین كاچ كەسەكە و سەر ب چ لایەنەكێیە، ئایا كەسەكێ بەركەتی و چالاكە ئانكۆ كەسەكێ سست و لاوازە، واتە كارێ مرۆڤێ د شیاندایە كەسایەتییا

مرۆڤی دیار بکەت و بۆ خۆ و کەسێن دیتر ژی بسەلمینیت کا چ جۆرە کەسەکە(٣٤).

هەروەسا دەربارێ وان بەرهەمان کۆ ئاماژە ب کەسایەتی ئانکۆ قەهرەمانێن کەڤن ددەن، د وان بەرهەماندا بێ گۆمان ئاماژە ب رۆیدان و سەرهاتییەکا کەڤن ددەت کۆ بەری ماوەیەکێ درێژ رویدایە، دەمێ ئاماژە ب کەسایەتیێن سەردەمێن کەڤن دهێتەدان، پرانیا جاران پشت ب دەق و تێکستێن نڤیسییێن کەڤن دهێتە بەستن کۆ ئەو بەرهەم ژی دچنە د ناڤ قالبێ بەرهەمێن ئەدەبیێ نڤێسی، د ئەدەبێ نڤیسیدا وێنێ قەهرەمانی هەر د دەستپێکێدا ب ئێك شێوە نەبوویە، بەلکی ب شێوێ هەمەجور و جوداجودا وەرگرتینە و ب بەردەوامی گهۆڕین بسەر دا هاتیە، ئەگەر ئەم بزڤڕینەڤە بۆ وێنێ قەهرەمانی د قوناغێن مێژوویێن جیاواز دا، ئەم دبینین ڤان وێنا د هەمی قوناغاندا ئێك شێوە وەرنەگرتیە، بەلکی بەرۆڤاژی ڤێ چەندێ د هەر قوناغەکێدا هەر ئێك ژ وان وێنا گهۆڕین یا بسەر دا هاتی و سیفات و تایبەتمەندی یێن جیاواز وەرگرتینە، ب شێوەیەکێ کو دێ شێین هەر قەهرەمانەکێ ب قوناغەکا مێژوویيا دیارکری ڤە گرێ بدەین و ب رەنگڤەدانا وێ قوناغێ دابنێین، کو ئەو ژی حیکایەتێن میللی هەتا ئەدەبێن نڤیسی ڤەدگریت، کۆ هەر ئێك ژ وان، سیفات و تایبەتمەندیێن خۆ هەنە و تایبەتن ب ڤۆناغەکا مێژوویيا دیاری کریڤە(٣٥).

شانۆگەرییا (ئەوانەی توونی بابا چوون)(٣٦):

– ئەڤـ شانۆگەرییە ژ لایێ نڤیسەر (ئەحمەد سالار)ڤە هاتیە نڤێسین.

– پاییزا سالا ٢٠٠٢ ل باژێڕکێ (عەینکاوە) سەر ب پارێزگەها هەڤلێرێڤە هاتیە نڤیسین.

– ئێکەمجار ل سالا ٢٠٠٣ د گۆڤارا (شاکار) هژمار (١٧) دا هاتیە بەلاڤکرن.

– دەقێ ڤێ شانۆگەریێ ل پێش پێشکیشکرنێ، بۆ ئێکەمجار د پەرتووکا (ڕۆژانی گولڕەنگ و شانۆی سالار) یا نڤیسەر (ئەحمەد سالار) ل سالا ٢٠٠٤ دا هاتییە بەلاڤکرن، و د رۆژێن (١٢-١٣/٤/٢٠٠٤) ل باژێڕێ هەڤلێرێ ل هۆلا (شانۆیا گەل) هاتیە پێشکیشکرن.

– بۆ جارا دووێ، ل رۆژا (٢٢/٤/٢٠٠٤) ل باژێڕێ سلێمانیێ ل هۆلا (شانۆیا رۆشنبیری) هاتیە پێشکیشکرن و د هەر دوو جارێن پێشکیشکرنێدا هۆنەرمەند (ئەرسەلان دەروێش) دەرهێنەرێ ڤێ شانۆگەریێ بوویە و ژ لایێ تیپا شانۆیا (شالار)ڤە هاتیە پێشکیشکرن(٣٧).

کەسایەتیێن شانۆگەریا (ئەوانەی توونی بابا چوون):

کەسایەتیێن ڤێ شانۆگەریێ بڤی ئاوایینە:

شیرین	شیرینا فەرهادییە
سالار	ئەحمەد سالارێ شانۆڤانە
پیرۆز	هەڤژینا سالارییە
هونەر	کۆڕێ سالارییە

شەنگە	کچا سالارییە
پاشا	پاشایێ بازێڕێ حەقایەتا پشت کێوانە
شاژن	هەڤژینا پاشایێ بازێڕێ حەقایەتا پشت کێوانە
نازەنین	شازادە نازەنینە
ئەستێرەوان	ئەستێرەڤانێ شامانەیە
لاوە	ئەڤینداری شازادە نازەنینێیە
تریفە	دلخوازێ چاڤەڕێیە

ژ بلی ڤان کەسایەتیێن ئاماژەپێکری چەندین کەسایەتیێن دیتر ژی وەکو چەند کەسێن د کۆشکان دا و خزمەتکار و چەند کەسەکێن دیتر ژی رۆلی وەك کەسایەتی د ڤێ شانۆگەرییێدا دگێڕن، بەلێ رۆلێ رۆلەکێ گەلەك لاوەکی د پلا دووێ و سییێ دانە.

دیاربوونا لایەنێن کەسایەتی:

ئەم دێ هەول دەین د دیارکرن و ئاماژەدان ب لایەنێن کەسایەتی د ڤی دەقێ شانۆگەرییێدا چەندین لایەنێن گرێدای ب کەسایەتی کۆ پەیوەندیەکا موکۆم ب کەسایەتیڤە هەی دەست نیشان بکەین، کۆ ئەو لایەن ژی لدویڤ سنوورێ ڤێ ڤەکۆلینێ دێ ئەڤ لایەنە بن: (جڤاکی، دەروونی، لەشی، جڤاکی و دەروونی، لەشی و دەروونی، دەم، جھ، ئۆمێد و ب هیڤی بوون، رەش بینی، گازی کرن، نزا کرن و داخوازی، رەسەنایەتی، پەند و ئامۆژگاری و مەنەلۆگ)، کۆ هەر ئێك ژ ڤان لایەنان، یان ب کەسایەتیڤە د گرێداینە و یان ژی کەسایەتییان د ناڤ دەقێ شانۆگەرییێدا رۆل د دەست نیشانکرن و دیارکرن و ئاماژەدان ب وانڤە هەیە.

ژ بەر پەیوەندییا ب هێزا هەر دوو رەگەزێن (کەسایەتی و دیالۆگ)ێ د ناڤ دەقێ شانۆگەرییێدا، هەمی ئەو لایەنێن کەسایەتی کۆ د ڤی دەقیدا دهێنە دەست نیشانکرن ب رێکا وان دیالۆگا ئاماژە پێ دهێتە دان کۆ ژ لایێ کەسایەتیێن جۆدا جۆدایێن ڤی دەقیڤە هاتینە دەربڕین

د دەقێ شانۆگەریا (ئەوانەی توونی بابا چوون)دا، کەسایەتی لدویڤ پێشڤەبرنا رۆیدانێن ڤێ شانۆگەرییێ ب شێوەیەکێ گەلەك جوان و ب ئاوایەکێ زانستیانە رۆلی د ڤێ شانۆگەرییێدا دگێڕن و زێدەباری هندێ کۆ هژمارا کەسایەتیێن ڤی دەقی هەتا رادەیەکێ د زۆرن، بەلێ کارێ دابەشکرن و دیاربوونا کەسایەتیان د دەمێ پێدڤیدا ژ لایێ نڤیسەرێ ڤی دەقێ شانۆگەرییێ (هۆنەرمەند ئەحمەد سالار) ب شێوەیەکێ زۆر شەهرەزایانە و زانستیانە و هۆنەریانە هاتیە ئەنجامدان و چیرۆکا ڤێ شانۆگەرییێ ژی ب زمانەکێ ب هێز هاتیە نڤیسین و زێدەباری هندێ ژی ژ بەر چاوانییا پێشڤەچوونا رۆیدانێن ڤێ چیرۆکێ دەست نیشانکرنا جۆرێن کەسایەتی ب شێوەیەکێ درۆست ناهێتە کرن، ئەڤە ژی ب وێ واتایا کۆ د ڤی دەقیدا د شیا ندا نیە کۆ بڕیارەکا ڤەبڕ ژ بۆ دەست نیشانکرنا جۆرێن کەسایەتی (ب تایبەتی کەسایەتیێ سەرەکی) بهێتە دان[٣٨].

جڤاكي:

د ناڤ چەندین دیالۆگێن ڤی دەقی شانۆگەرییێدا ئاماژە ب دیارکرنا لایەنێ جڤاکییا کەسایەتیان دگەل ئێکدی هاتیە کرن، ژ وان:

– تومەس توونی بابا قووتی داوم، بیرم لە چی ئەکردەوە؟ چی بە بیرم دادێ، ئەوە دێوو درنج و دەعبا، ئەوە هەژدیهای حەوت سەر، ئەبێ دایك و باوك و خوشك و براکانم چی بلێن و چی بکەن[تووني بابا ل٢٢]،...

– ئازاد، ڕۆلە زووکە لە خەو هەستە، وا باوکت و براکانت پێشت کەوتوون[تووني بابا ل٢٤]...

– شا: ئاوا! خانمە خاسەکەم. ئەوە ڕای نازەنینی کچمانە؟ زۆر چاکە من بە دڵمە[تووني بابا ل٢٨].

– سالار: باشە کوڕم چۆن قسە بکات؟ ئەزانی ئێوە نەتانهێشت قسەکانی تەواو بکات[تووني بابا ل٣٢].

– نازەنین: دایکە گیان ئەم ئاڵۆزییە، ئەم سەر لێشێوانیە...[تووني بابا ل٤٧]

– بابی سەروەرم گەلێك بیرم لێ کردۆتەوە، هەرچەندە سەر ئەهێنم و سەر ئەبەم، بە ئاشکرا هەست بە شوێن گۆڕکییان ئەکەم[تووني بابا ل٥٥].

– کچەکەم دڵ لە دڵ مەدە، بابت ئەیوت، گەلێك چوون و چوون[تووني بابا ل٥٨].

د ڤان دیالۆگاندا ئاماژە ب لایەنێن جڤاکییێن (دایك، باب، خۆشك، برا) هاتییە ئەنجامدان، کۆ ئەڤ لایەنە ژی ژ گرنگترین و ب هێزترین لایەنێن جڤاکییێن کەسایەتیان دهێنە هژمارتن.

دەروونی:

لایەنێ دەروونییێ کەسایەتییێن ڤی دەقی ب ئاوایەکێ باش و لدویف پێدڤیاتییا دیارکرنا وی لایەنی د جهـ و بارۆدۆخێ گۆنجاییێدا هاتیە ئەنجامدان، ئەڤێن ل خوارێ ئاماژەیە ب دیاربوونا هندەك لایەنێن دەروونییێن ڤی دەقێ شانۆگەرییێ:

– ڕۆژ بە دوای ڕۆژادێ، پەژارەیی و ترس ناخم ئەخواتەوە و هاکا بە لا دا هاتم، وەك ئەو دار بەڕووەی چەندە گەورە و بە هێز بێ کە کلۆر بوو، کە کلۆر بوو کلۆر ئەبێ[تووني بابا ل٢٧].

– ئەستێرەوان: لەو شیرازە تێکچوونەوەی کە لە کاری شوێن گوڕکەی دیواربەندەکانی سەربوردەی پیرۆزەوە سەری هەڵداوە، بۆتە مایەی ترازانی مەداریی بوورجەکانی فەلەك، بەڵی مەدار تێکچوون...

شیرین: تۆ بڵێی هەتا هەتایە بەم گیرۆدەیەوە بمێنمەوە؟ ئەم ئێوارەیە تا بڵێی دڵم تەنگە، وە بە هەر لایەکی توونی ئەم بابایەدا ئەڕوانی، دیوارێکی زەبەلاحی گەورە گەورە، لەوە ئەچێ شانی لە قووچکەی حەوتەمین تەبەقەی ئاسمان گیر کردبێ[تووني بابا ل٢٩].

– پیرۆز: ئێ پاشان؟ ئەو شازادەیە لە چی کەمە، چی تری ئەوێ، پەستی چییە؟

سالار: ئەزانی بۆ پەستە؟ با بۆ تڕوون بکەمەوە[تووني بابا ل٣٠].

– سلْ مەکە و مەحەپەسێ، من نازەنینم(توونی بابا ل٣٥)...

– ئەوەی قەستی ژیانی بەرامبەریەتی، یان ئەوەی ئەبێ بۆ ژیان بژی، ئەمە فەرهاد وتی و ئاسکەکان وە بیری شیرنیان هێنایەوە، ئەوا منیش ترس و دلەڕاوکێ و نامۆیی و تەنیاییم لە ڕێگای مەشقی ئەو ئاسکانەی هاوگرفتین بە ئارام و دڵنیایی ئەگۆڕمەوە(توونی بابا ل٣٨)...

لەشی:

د ڤی دەقیدا چەندین جاران ئاماژە ب چەندین لایەنێن لەشی یێن کەسایەتیان هاتیە دان، کۆ ئەو چەند ژی هەر جار ب ڕێکا دیالۆگا کەسایەتیان هاتیە ئەنجامدان، ئەم دێ هەول دەین ئاماژە ب هندەك ژ وان دیالۆگا بدەین ئەوێن کۆ بەحسێ لایەنێن لەشی یێن کەسایەتیان ددەن:

– ئێستا نا تاوێکی تر کۆتاییم پێ دێ...، شیرین لەم غایلانە گەڕێ و بە چاو بە سەر ئەو دیوارە زەبەلاحانەی چواردەورەتا هەڵگەڕێ(توونی بابا ل٢٩)....

– لەوە ئەچێ شانی لە قووچکەی حەوتەمین تەبەقەی ئاسمان گیر کردبێ(توونی بابا ل٢٩).

– لاوە: بەڵێ پاشای گەورەم، من ئامادەم، گیان لەسەر دەست و بە یەزدان و وا لە بەر چاوی ئەم دەستودایەرە بەڕێزە و لە دیداری بەرز و پاکژتان دا بەڵێن ئەیەم(توونی بابا ل٣٣)،....

– نا... نا بە سەری خۆی هەر سەری لێ لێ دەر ئەکەم، باشە لە کێوە هەواڵی ئەم ئیشەیان بیسووە...، زۆر ئاساییە کە من نووسینێکم بە دەستەوە ئەبێ(توونی بابا ل٣٣)،...

– ئەوانەی بینینەوەیەك، وێڵی سۆراغی ڕاستییەکی کردون. ئەوانەی لە چاوی ئەو هەست و ئارەزووەوە یەکتری ئەبینن(توونی بابا ل٣٥)،...

– کار وا بڕوا ئەبێ لەو گیاندارانەوە کە لە ترسی ڕاوچی خۆیان لە گەرووی ئەم توونەوە ناوە، فێر بم، هیچ چار نییە(توونی بابا ل٣٧–٣٨)،...

– ئێی ئەی پیرە، ئەی ئەستێرەوانەکەی شاری پشت کێوان، هەر چەن بیر لەم گەردوونە پشت چەماوەیە ئەکەمەوە، لە دڵێ خۆما بە خۆم ئەڵێم، پیرەکە گەر ڕووباری لە ئاوی زیندەگانی نۆش بکەیت(توونی بابا ل٣٨)،...

– منالینە باوکتان ملی ڕێگای گرتووە و چوو(توونی بابا ل٣٩)...،...

– نازەنین: بەردەوام بە، گوێم لێتە زۆر باش، ڕوو لە پێنجەم دەروازەکە(توونی بابا ل٥٦).

– ئەوەیان ئەزانین لاقیان بە ناو لاقی یەکا کرد، بۆ ئەوەی هەر گیانلەبەرێ بیەوێ زەفەریان پێ بەرێ بە ئاگابین(توونی بابا ل٥٧)....

د هندەك دیالۆگێن ڤی دەقێ شانۆگەریێدا، ئەم دبینین کۆ د ئێك دیالۆگدا د هەمان دەم ئاماژە ب چەند لایەنەکێن لەشی یێن کەسایەتی هاتیەدان، هەروەکی د ڤێ دیالۆگێدا دیار دبیت:

– بە هەنگاونانم شەو و ڕۆژی بە یەکەوە گرێ داوە. ئای خەمم بە دەست ئەژنۆکانمەوە خواردووە، وادەی دەمەوبەیان بوو، کانییەکم

هاته رێ، كه شۆڕەبییەكی بە ژن خانومان، پرچ و كەزییەكەی بە سەریا شۆڕ كردبوەوە (توونی بابا ل٣٩–٤٠)،...

– ئا ئەو نووسینانە گوزارشت لە كوشتن و وێرانكاری و ئەتك ئەكات، بڕوانە ئەها لەم دیوابەندەدا چۆن شمشێر لە گەردن ئەدا و خوێن تا تەپڵی سەر فیچق ئەكات(توونی بابا ل٥٦)،...

– سالار: كەواتە دوو سەر، دوو عەقڵ لە عەقڵێ بە هێزترە(توونی بابا ل٥٧).

– ... ئەبێ كارێك بكەین باشەكەی ئەو بای وادەیە، هەڵدەكات و شكۆفە بە درەختەكان ئەكات، ئەی كەی دایكان كۆرپە بە سینەی خۆیانەوە ئەنێنن؟(توونی بابا ل٥٨–٥٩)

– ئەو فەرهادەی لە قولنگی وەشاندنیا مەحاڵ ئەڕەوێتەوە و لە گڕۆ ئارەقەی بازووی عەشقێنییەوەی نێرگز و شەوبۆ حەیرانی بۆی خۆشتر ئەكات(توونی بابا ل٦٠)...

– ئەوەی لاوەی بەستەزمانی دڵبڕاوەت كوێوە برد؟(توونی بابا ل٦٢)...

وەك د ڤان دیالۆگێن كەسایەتیێن ڤی دەقیدا دیار دبیت كۆ ئاماژە ب چەندین لایەنێن لەشی یێن كەسایەتیان وەك (چاو، شان، دەست، سەر، گەروو، پشت، دل، مل، ئەژنۆ، ڕوو، پرچ، كەزی، گوێ، لاق، گەردن، خوێن، تەپڵی سەر، عەقل، سینە، بازوو، زمان) هاتیەدان، كۆ رێژەیا ئاماژەدان ب ڤان هەمی لایەنێن لەشی یێن كەسایەتی د ئێك دەقێ شانۆگەریا كوردیدا د چەندین دیالۆگێن جۆدا جۆداییێن كەسایەتییاندا د ئاستەكی ژ هەژی و باش دایە.

جڤاكی و دەروونی:

د ڤی دەقیدا، كەسایەتییان د چەند دیالۆگێن خۆ دا، د ئێك دەمدا، هەم ئاماژە ب بارێ جڤاكییێ كەسایەتیان دایە و هەم بارێ دەروونییێ كەسایەتیان ژی دەست نیشانكریە، هەروەكی د ڤان چەند نموونێن ل خوارێدا هاتی:

– كچی شیرینم ئازا بە، مەترسە، سڵ نەكەی، دەنگی گورك نییە، بزانە دەنگی قولنگ و رشاندنی فەرهادە؟(توونی بابا ل٣٠).

– دوو دڵ مەبە و ڕێكەوە، نایەڵێن بێ هاوڕێ بیت، دیارییەكیشم بۆ هێناوی(توونی بابا ل٣٦).

– شاژن: كچەكەم دڵ لە دڵ مەدە، بابت ئەیوت، گەلێك چوون و چوون.

نازەنین: ئەی چار، چارە؟ هەر چاوەڕوانی، هەر بێدەنگی؟ نا...، ئەبێ كارێك بكەین باشەكەی ئەو بای وادەیە، هەڵدەكات و شكۆفە بە درەختەكان ئەكات، ئەی كەی دایكان كۆرپە بە سینەی خۆیانەوە ئەنێنن؟(توونی بابا ل٥٨–٥٩)

لەشی – دەروونی:

هەروەسا د ڤی دەقیدا، كەسایەتییان د چەند دیالۆگێن خۆ دا، د ئێك دەمدا، هەم ئاماژە ب لایەنەكێ لەشییێ كەسایەتیان ئانكۆ مرۆڤی دایە و هەم بارێ دەروونییێ كەسایەتیان ژی دیار كریە، هەروەكی د ڤێ نموونا ل خوارێدا خۆیا دبیت:

– ئەمە منم شازادە نازەنین، چاکتر وایە بلێم نازەنینە کلۆڵەکە. چۆن و بە چی دڵم خۆشکەم، ناکرێ و نابێ... نا... نا لە یەك ترازان و دەستتێوەردانێکی بنچینەکان ئەو کارەساتەی ناوەتەوە(توونی بابا ل٣٠)،...

دەم:

– پیرۆز: باشە خۆ تۆ ساڵەهایەکە خولیای شانۆی کەلەپووریت. چۆنە بیرت لەو ئەفسانەیە نەکردۆتەوە؟(توونی بابا ل٢٣)

– ڕۆژێکیان دەمەوبەیان، دایکی ئازاد کوڕەکەی بانگکرد(توونی بابا ل٢٤)...

– تریفە: ئەمڕۆکە زۆر دڵم تەنگە، هەرچەند ئەم عەسرە چوومە گوێ چەمەکە و ، تێر لەم چەمەزارەم ڕووانی، بەڵکە خوایە خەم ڕەوێن بێ(توونی بابا ل٣٥)،...

– نازەنین: لە سێ هەزار ساڵەوە هاتووم(توونی بابا ل٣٦).

– شیرین: ئەمشەویش ڕۆژمان کردەوە و نەمردین(توونی بابا ل٣٧)،...

– پیرۆز: شەنگە گیان بڕۆ باوکت لە خەو هەڵسێنە وا نیوەڕۆیە، قۆری و پیاڵەکان لا ئەبەم(توونی بابا ل٤٠)،...

– شەنگە: با خەونەکەم بیر نەچێتەوە، بە بینراو ئەیان نووسمەوە...، تازە نانی بەیانی ناخۆم(توونی بابا ل٤١).

– ... ڕۆژان هات و ڕۆژان ڕابوورد، ئەو دڵۆپە ئاوە ڕوونە ناسکانە کاری خۆیان کرد و بەرد، فەرهاد ئەمە ئەمڕۆم و گەیشتمە سبەینێ(توونی بابا ل٤٨).

جه:

کەسایەتیێن ڤی دەقی شانۆگەریێ چەندین جاران ئاماژە ب (جه)ان دایە، کۆ ئەڤ چەندە ژی هەمی ب رێکا دیالۆگێ دەربڕییە، ئەڤێن ل خوارێ هندەك ژ وان نموونانن کۆ کەسایەتیێن ڤی دەقی د دیالۆگێن خۆ دا ئاماژە پێ کری:

– ئای توونی بابا، هۆو... هۆوو...، خەڵکی ئاوایی هۆو فەرهادەکەی شیرین هۆو(توونی بابا ل٢٢).

– ئازاد، ڕۆڵە زووکە لە خەو هەستە، وا باوکت و براکانت پێشت کەوتوون و چوونەتە کێڵگە(توونی بابا ل٢٤)...

– ... چونکە ڕەگی بەو چیا سەختەدا ڕۆیشتووە، مەحالە ژیانی لێ ببڕێ و بە لا دابێ(توونی بابا ل٢٧)...

– لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو شەوە تا خەو بردمیەوە، هەر چاوم بڕیبووە چاوە شینە کاڵەکانی ئاسمان، دەمزانی ئەویش دڵی هەر لە لامەوە دەبێ(توونی بابا ل٢٨)،...

– لەو شیرازە تێکچوونەوەی کە لە کاری شوێن گورکەی دیواربەندەکانی سەربوردەی پیرۆزەوە سەری هەڵداوە، بۆتە مایەی ترازانی مەداریی بوورجەکانی فەلەك، بەڵێ مەدار تێکچوون(توونی بابا ل٢٩)...

– پێشەكی سوپاستان ئەكەم، بان چاوان هاتن. ئەم بەرهەمەم (ئەوانەی توونی بابا چوون) پێكەنینێكی بۆ ئەكەم نەتان بیستووە...، توونی بابا چیێ، خۆی (توونی بابا) كەوتۆتە ناوچەی دەربەندیخان، نێوانی خڕی دەرەوێن و گوندی پونگڵە، واتە ڕووباری سیروان ڕۆژهەڵاتیەتی، وا بزانم ئەم پێشەكییە بەسە(توونی بابا ل٣٤)،...

– ئەمڕۆكە زۆر دڵم تەنگە، هەرچەند ئەم عەسرە چوومە گوێ چەمەكە و ، تێر لەم چەمەزارەم ڕووانی، بەڵكە خوایە خەم ڕەوێن بێ(توونی بابا ل٣٥)،...

– ... ئەویش بە دیاری ئەو شتەی بۆ هێنا بوو كە دونیای پێ ئەبینرێ، ئەمەیان قسەی من نییە، قسەی ئەوە، گوایە لەگەڵ مانگدا یەكخراوە، لە مانگەوە سەیری دونیا ئەكا، ئەمەش هەر قسەی ئەوە(توونی بابا ل٤٣).

– ... كڵپە و شالاوی ئاگرێكی پڕ لە سووتانی عەزرەت خوازانەیە، چرینی گۆرانییەكە، كە هەرگیزا و هەرگیز چریكەی دنیا پڕكەرەكەی، كپ و خامۆش نابێ(توونی بابا ل٥٦).

– سالار، منالەكان چاوەڕوانتن، وەرە ماڵێ چییە بۆ ئەوق بووی؟ تەواو نەبوو؟(توونی بابا ل٦١)...

لدویڤ ڤان نموونێن ل خوارێ كەسایەتییان ئاماژە ب جهێن (ئاوایی، كێڵگە، چیا، ئاسمان، بوورجەكانی فەلەك، ناوچەی دەربەندیخان، خڕی دەرەوێن، گوندی پۆنگڵە، ڕووباری سیروان، چەم، دونیا، مانگ، ماڵێ) كریە.

ئۆمێد و ب هێڤی بوون:

كەسایەتیێن ڤی دەقی چەندین جاران د دەمێن گۆنجاییدا دەربڕین ژ ئۆمێدەواری و ب هێڤی بوونا خۆ كریە، بۆ ڤێ چەندێ دێ شێین ئاماژە ب ئاخفتنەكا كەسایەتیا (لاوە) بدەین:

– گرنگ ئەوەیە ئەو تەمومژە و تاریكییەی مایەی دوو دڵیی و دڵەڕاوكێمە، بڕەوێنمەوە، ئا خۆم ئەتوانم و بەڵێ كە بیر لە تۆ ئەكەمەوە، خوای ئەكرد تۆفانی نوح ئەبوو، ئەوسا ئەبێتە سامالێ كە شینایی ئاسمان و خۆرێكی نەورۆزی تێدا سەمای زیندەگانی لە دوا بوورجی گەردوونا ئەكەن.

نازەنین، نازەنین، گریمان گەر نەشهاتمەوە، ئەوە مانای دابڕان و لە بیر چوونەوە نییە، چونكە ڕۆژان هەر بەردەوامە و نابڕێتەوە، كەواتە كۆتایی نییە، بەلام لە هەموو كاتێكدا لە دایكبوون هەیە و هەرگیز كۆتایی نییە، بەڵێ نازەنین لە دایكبوون، لە دایكبوون...(توونی بابا ل٦٠).

ڕەش بینی:

هندەك جاران ڕەش بینی ب سەر هەستێن كەسایەتیێن ڤی دەقیدا زال دبیت، بۆ ڤێ چەندێ ژی دێ شێین ئاخفتنەكا كەسایەتیا (نازەنین) ب نموونە بهینینەڤە:

– ئەمە منم شازادە نازەنین، چاكتر وایە بلێم نازەنینە كلۆڵەكە. چۆن و بە چی دڵم خۆشكەم، ناكرێ و نابێ... نا... نا لە یەك ترازان و دەستتێوەردانێكی بنچینەكان ئەو كارەساتەی

ناوەتەوە، ئەوەتا لەو دەمەوە درەختەکان زڕبوون و ئافرەتەکان نەزۆك و کانیەکان کوێر بوونەوە...، باڵندەکانی ئاسمان هەواریش پەروازە بوون و سەریان لێ شێوا، بێ هێلانە و بێ دان و ئاو...، تەمی بێ ئارامی و خاکەساریی، ئاسمانی شاری تەنیوە. نە گوڵ بۆن و ڕوخساری جارانی هەیە، نە ساز و نەی، سۆزی ماوە، نە بولبول، چریکە و چەهچەهە و خرۆش(توونی بابا ل٣٠-٣١).

گازی کرن:

بانگ کرن ئانکۆ گازی کرن ئێك ژ سیفات و سەخلەتێن مرۆڤییە و مرۆڤ ڤێ چەندێ بەردەوام د ژیانا خۆ یا رۆژانە دا ب کار دئینیت، کەسایەتیێن ڤی دەقی ژی چەندین جاران دەربڕین ژ ڤی سیفات و سەخلەتا مرۆڤی کرییە، د ڤان نموونادا ئەڤ چەندە ب درۆستی خۆیا دبیت:

– ئەکتەرەکان، هۆو... هۆو... ها... ها... ها... ها... هۆو...، ئەی کیژەکە...، ئێمە بە هانای تۆوە هاتووین، ئازا بە، ورە بەرمەدە، خۆڕاگرە، هۆو هۆو...، کچە خاسەکە شیرین گیان... هۆو هۆو(توونی بابا ل٢٣).

– ڕۆژێکیان دەمەوبەیان، دایکی ئازاد کوڕەکەی بانگکرد(توونی بابا ل٢٤)...

– ئیدی بنمیچی بەندیخانەکەم بە جێدەهێڵم، دەڕۆم پەلەمە، خەڵکینە دەچم لە دۆندی چیا هەرە بەرزەکانەوە، لە چاوانی ئاسمانی بارانم دەڕوانم(توونی بابا ل٤٦)،...

نزا کرن و داخوازی:

مرۆڤ د ماوێ ژیانا خۆ دا چەندین جاران (د چەندین بارۆدۆخێن جۆدا جۆدادا) ل بەرامبەر یەزدانیدا نزایێ دکەت، کەسایەتیێن ڤی دەقی ژی ئەڤ چەندە چەندین جاران ئەنجامدایینە، ئەڤێن ل خوارێ ئاماژە دانە ب وان هندەك نموونان:

– خوایە هەر تۆ شك ئەبەم، ئەمانە خوایە گیان! (توونی بابا ل٢٢)

– جووتیار چاوی لە هەورە
زەوی چاوی لە تۆوە
ئۆخەی دڵ بۆ بارانە
خوایە بارانێ داکە
ژیان لە بارانایە(توونی بابا ل٥٣)

– دوایین دیواری بەندەکەیە
کتێب و ئاگر و چیا
پیر شالیاری مەزنە و نزا ئەکا
کتێب و ئاگر و چیا(توونی بابا ل٥٧)

داخوازی ئێك ژ سیفاتێن دیترێن مرۆڤییە کۆ ژ ئەنجامێ پەیوەندییا مرۆڤان دگەل ئێکدی، پێدڤیاتییا وی ژ لایێ مرۆڤی زۆرتر لێ دهێت، کەسایەتیێن ڤی دەقی د چەندین ئاخفتنێن خۆ دا ب باشی دەربڕین ژ ڤێ سیفاتا مرۆڤی ژی کریە، هەروەك د ڤان نموونێن ل خوارێدا هاتی:

– کچم لەو دار بەڕووەی قەد ئەو کەژ و کێوانە بڕوانە(توونی بابا ل٢٧)،...

– شا: خانمی خانمان، بفەرمون بزانین ئەستێرەوان چی لە هەگبەدایە؟! با بێتە ژوورەوە(توونی بابا ل٢٨).

- ڕەنگە من و تۆ لە ژێر کاریگەریی هەقایەتەکە دا مابین، وەرە با لە منالّەکان بپرسین، ئا دەی کاکە هونەر، شەنگە خان، وەرن با بزانم ئێوە چی ئەلّێن...؟! (توونی بابا ل٣٠)

- ئەگەر لە سەر خواستەکەت سوریت و بە خۆتا ڕائەفەرمووی، فەرموو لەمڕۆ زووتر نییە وەرە دیوان و بەو پەڕی بڕوا بە خۆ بوونەوە بلّێ(توونی بابا ل٣٢).

- بەردەوام بە، گوێم لێتە زۆر باش(توونی بابا ل٥٦)،...

هەروەسا د پارچەکا ئێك ژ وان چەند هۆزانێن د ڤی دەقێ شانۆگەرییێ دا هاتی ژی، ئەم دشێین دەست نیشانا داخوازیەکێ تێدا بکەین:

- با هەزاران سالّی سڕی
شەختە و سەهۆلّ
کەڕ و کاسی و کپێتی بێ
تەماشا کەن، چاك بڕوانن
ئەمە سندوقی دونیایە
شتی سەیر سەیری، تێدایە(توونی بابا ل٤٥)

ڕەسانایەتی:

ڕەسەنایەتییا کوردی و کورد بوونا کەسایەتیان د ڤی دەقێ شانۆگەرییێدا زۆر ب باشی یا خۆیا و دیارە و کەسایەتیان د چەندین دیالۆگێن خۆ دا ئاماژە ب ڤێ چەندێ کریە، د ئاخفتنەکا کەسایەتیەکێ ڤی دەقیدا ئاماژە ب دار بەڕوویێ هاتیە کرن:

- وەك ئەو دار بەڕووەی چەندە گەورە و بە هێز بێ کە کلۆر بوو، کە کلۆر بوو کلۆر ئەبی(توونی بابا ل٢٧).

هەروەسا د دیالۆگەکا دیتر دا ئاماژە ب ناڤێ (کوردستان)ێ هاتیە کرن:

- ئێرە دوو هەزار سالّی بەر لە دایکبوونی (عیسا) پێغەمبەرە و ئەوانیش هەر لە کوردستانن(توونی بابا ل٣٥).

د ڤێ دیالۆگا ل خوارێ ژی دا ئاماژە ب جەژنا نەتەوەییا کوردان (نەڤرۆزێ) هاتییە کرن:

- ئەوسا ئەبێتە سامالّێ کە شینایی ئاسمان و خۆرێکی نەورۆزی تێدا سەمای زیندەگانی لە دوا بوورجی گەردوونا ئەکەن(توونی بابا ل٦٠).

د ڤێ دیالۆگێدا ئاماژە ب (وولاتا کوردان) هاتییە کرن:

- تاوێ لەمەوبەر لەگەڵ شاژنا باسی ئەو هەوالّەمان ئەکرد، هەوالّی ئەو جووتە هاوڕێیەی، یەکێکیان لای ئێمە و بە بەلّێنەوە ڕووی لە توونی بابا کردوەو، ئەوی تریان کە هەر لە ولاّتی کوردانەوە هاتووە و هەر بۆ هەمان مەبەست(توونی بابا ل٤٣).

ژ بلی ئاماژەدان ب چەندین هۆنەرمەندێن کوردێن وەکو (بەدیعە دارتاش، مامۆستا زاهیر مەحموود، مامۆستا ئازاد جەلال) و چەند کەسەکێن دیتر ژی کۆ ڕەسانایەتیا کوردییا ڤی دەقی پتر لێ دکەن.

پەند و کەلەپوور:

زمانێ کەسایەتیێن ڤی دەقێ شانۆگەریێ تا رادەیەکێ وەسا یێ ب هێزە کۆ دناڤدا چەندین پەند و ئامۆژگاری هەنە و تێدا ئاماژە ب کەلەپووری ددەن، ئینانەڤا دوو نموونێن هۆزانی د ڤی دەقیدا ڤێ چەندێ پتر بۆ مە دسەلمینن:

– ئێمە پەندێکتان بۆ ئەڵێینەوە
ئێوەش بۆ خۆتان لێکیدەنەوە
پەند، نەخشی بەردی گشت دەورانێکە
یادگاری جوانی باو باوانێکە
وتیان ماسییەك گێژاو لولی دا
ئەشکەنجە و ئازار، وریای کردەوە
بووە وانە بۆی، بڕیاری پێ دا
ڕوو لە زەیاری گەورە کاتەوە
پەندێکی تریش وای گێڕایەوە
جارێ حوشترێ ڕێگای بزر کرد
ئەزانن چۆنی بە هۆش هاتەوە؟
کاتێ بیابانی وە بیر کەوتەوە
ڕەشەبا گوڵی لە ڕەگ هەڵکێشا
وەرزان ڕابردوو، بەهار هاتەوە
گوڵ چۆن ڕەشەبای لە بوغزا، تاسان
لە سەر بەردی ڕەق، خونچەی کردەوە(توونی بابا ل٣٧)

– هەی لاو، هەی لاو، هەی لاو
هەی سوار، هەی سوار، هەی سوار
تەپڵی سواریان لێ دا
دار و بەیداخ، هەڵکرا
ئاوزەنگی چەخماخەی دا
خرمە خرمی مانە
نەعرەتە تا ئاسمانە
ئەسپان باڵیان گرتووە
شەدە، با ئەیشەکێنێ
ئای لە کوڕی گەرمێنێ
هەی لاو، هەی لاو، هەی لاو
هەی سوار، هەی سوار، هەی سوار(توونی بابا ل٤٢)

مەنەلۆگ:

هەر مرۆڤەك د ماوێ ژیانا خۆ یا رۆژانەدا چەندین جاران کریارا مەنەلۆگێ ب کار دئینیت، کەسایەتیێن ڤی دەقی ژ ڤێ چەندێ ژی د بێ بەهر نینن و کریارا مەنەلۆگێ چەندین جاران د بارۆدۆخێن جۆدا جۆدادا ئەنجام ددەن، ئاخفتنەکا کەسایەتیا سالار ئێك ژ باشترین نموونانە ژ بۆ دیارکرنا ڤێ چەندێ:

– خەونە یان ڕاستی!؟ وا چاکە لای کەس باسی نەکەم و نهێنیەکانی ئەم کلاوە زەنگۆڵە دارەش نەدرکێنم، باشە پرسیارێك ئەبێ ئەوان بەو توانا سەیرەوە چ پێویستییەکیان بە کەسێکی وەك من هەبێ! دیارە ئەمە جەختە لە سەر ئەو ڕاستییەی کە حەقیقەت بزر نابێ و سێ هەزار ساڵی شبە سەر یا بڕوا هەر ئەچیتەوە سەری(توونی بابا ل٣٦).

ئەنجام:

د ڤێ ڤەکۆلینێدا ئەم دگەهینە هندەك ئەنجامان کۆ بریتینە ژ:

١. ئاستێ شانۆگەریا کوردی گەهشتیە پلەیەکا بەرز، بۆ مە دیار بوو کۆ رۆلێ کەسایەتیێ د ڤی دەقێ شانۆگەرییدا ژ لایێ نڤیسەریڤە ب باشی هاتیە بەرچاڤ وەرگرتن و هەمی لایەنێن کەسایەتی ژی ب شێوەیەکێ ئاشکرا تێدا خۆیا دبن.

٢. د ڤی دەقێ شانۆگەرییدا ب شێوەیەکێ زانستیانە لایەنێن جڤاکی و دەروونی و لەشیێن کەسایەتیان هاتینە دیار و ئاشکرا کرن و هەروەسا هەستێن کەسایەتیان ژ لایێ ئۆمێدەواری و ب هیڤی بوون و رەشبینیێ ب ئاوایەکی زانستیان هاتیە دیار کرن و دیسان هەر ژ لایێ کەسایەتیبیانڤە ب شێوەیەکێ ژ هەژی و گونجایی ئاماژە ب هەر دوو رەگەزێن (جە و دەم)ی هاتیە دان و هەروەسا نڤیسەرێ ڤی دەقێ شانۆگەریێ لایەنێ ئەنجامدانا مەنەلۆگێ ژ لایێ کەسایەتیانڤە ژی بەرچاڤ وەرگرتیە.

٣. ئێك ژ تایبەتمەندیێن ڤی دەقی دیاربوون ئانکۆ ئاشکراکرنا ناسناڤ و رەسەنایەتیا کەسایەتیانە کۆ ناسناڤ و رەسەنایەتیەکا کوردی و کوردستانی هەیە و زێدەباریێ ڤێ چەندێ ژی هەر ژ لایێ کەسایەتیێن ڤی دەقیڤە ئاماژە ب پەند و کەلەپووری ژی هاتیە دان.

٤. ب رەنگەکێ گشتی ئەم دشێین د ڤێ شانۆییدا (٤) جورێن کەسایەتیان دەستنیشان بکەین:

أ. کاریگەرییا کاراکتەران لسەر سەمتا روودانان.

ب. هەبوونا کاریگەریا روودانان لسەر وان.

ت. دەرکەڤتنا وان د ناڤ دەقیدا.

پ. ئەنجامدانا کارێن ئەرێنی و نەرێنی وان دناڤ دەقیدا.

لیستا ژێدەران:

(١) معجم المصگلحات الدراميه و المسرحيه، د.ابراهيم حماده، دار الشعب، القاهره، ١٩٧١، ص١٨٥.

(٢) عناصر داستان، جمال مير صادقى، انتشارات سخن، چاپ بهمن، چاپ پنجم، تهران، ١٣٧٥، ص٨٣.

(٣) کەساتی و هەستا خوە کێمدیتنێ، د.عارف حیتو، گۆڤارا مەتین، هژمار١٩٨، دهۆك، چریا دووێ٢٠١٠، ل٤٣-٤٤.

(٤) www.awu-dam.org

(٥) هۆنەری شیعر (ئەرستۆ)، و:عەزیز گەردی، خانەی چاپ و پەخشی رێنما، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل١٤١.

(٦) بنێڕە: هونەر و ژیان، ئەحمەد سالار، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چاپی یەکەم، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل١٨٤.

(٧) بنێڕە: پێشکەوتنی مەسەلەکانی مرۆڤ و بیری مرۆڤایەتی لە مێژووی شانۆی جیهانیدا، دلاوەر شەریف قەرەداغی، گۆڤاری بەیان، ژمارە٧٧، دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی، مگبعە واوفیست المشرق، بەغدا، مانگی ئاداری ١٩٨٢، ل١١٣.

(٨) ماجراهای جاویدان تئاتر، گی لکرك – کریسف دسوایر، ت:ناد علی همدانی، نشر قگره، تهران، ١٣٨١، ص٢٨.

(٩) هەمان ژێدەرێ بەری و هەمان بەرپەڕ.

(١٠) بنیاتی گێڕانەوە لە داستانی (مەم و زین)ی ئەحمەدی خانی و رۆمانی (شاری مۆسیقارە سپییەکان)ی بەختیار عەلی دا، سەنگەر قادر شێخ محەمەد حاجی، دەزگای توێژینەوە و بلاو

كردنەوەی موكریانی، چاپخانەی خانی، چاپی یەكەم، دهوك، ۲۰۰۹، ل۱۷٦.

(۱۱) بۆ وەرگرتنا زانیاریێن پتر لـدوور ڤێ چەندێ بنێرە ژێدەرێ بەری.

(۱۲) کەساتی و هەستا خوە کێمدیتنێ، د.عارف حیتو، ل۷۹.

(۱۳) **النقد الادب الحدیپ، د.علی عبدالرزاق حمودە، دار الحکمە للگباعە و النشر، بغداد، ۱۹۹۱، ص۲۸٤.**

(۱٤) بنیاتی گێڕانەوە لـە داستانی (مەم و زین)ی ئەحمەدی خانی و ڕۆمانی (شاری مۆسیقارە سپییەکان)ی بەختیار عەلی دا، سەنگەر قادر شێخ محەمەد حاجی، ل۱۷٤.

(۱٥) بنیاتی گێڕانەوە لـە داستانی (مەم و زین)ی ئەحمەدی خانی و ڕۆمانی (شاری مۆسیقارە سپییەکان)ی بەختیار عەلی دا، سەنگەر قادر شێخ محەمەد حاجی، ل۱۷۳.

(۱٦) درامای کوردی لە ناو درامای جیهاندا، حەمە کەریم هەورامی، دەزگای چاپ و بلاٚوکردنەوەی ئاراس، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم، هەولێر، ۲۰۰۱، ل۲٥.

(۱۷) کاریگەری کەلەپووری کوردی لە شانۆی کوردیدا، ئیبراهیم ئەحمەد سمو، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بەلاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی خەبات، دهوك، ۲۰۰۱، ل۸٥.

* نڤیسەرەکێ ناڤدار و مەزنێ شانۆگەریانە، ل سالا ۱۸۲۸ ل نەرویج ژ دایك بوویە، ب رێکا بەلاڤکرنا بەرهەم و شانۆگەریێن خۆ خزمەتەکا مەزن ب شانۆیا جیهانی کریە، بۆ وەرگرتنا زانیاریێن پتر لـدوور ڤی نڤیسەری بنێرە: (درام نویسان جهان، منصور خلج، جلد دوم،انتشارات سورە مهر، چاپ و صحافی شرکت سهامی افست، چاپ اول تهران، ۱۳۸۷، ص۱٦۸–۱۷٤.

(۱۸) فن نمایشنامە نویسی، لاجوس اگری، ت:دکتر مهدی فروغ، مؤسسە انتشارات نگاە، چاپ نوبهار، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸٥، ص٦۷–٦۸.

(۱۹) ڕەگەزەکانی دراما لە شیعری لیریکی کوردیدا (کرمانجی خواروو ۱۹۸۰–ڕاپەڕین)، پەروین عەبدوڵڵا خدر، نامەی ماجێستیر، زانکۆی کۆیە، کۆلیژی پەروەردە، ۲۰۰٦، ل۱۹.

(۲۰) تەختەی شانۆ، (کۆمەڵە وتار، و:کامەران حاجی ئەلیاس، لە بلاٚوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی فیکریی و ئەدەبی نما، چاپی یەکەم، هەولێر، ۲۰۰٥، ل۳۳.

(۲۱) شانۆی کوردی لە نێوان دەقی خوماڵی و بیانیدا، د.ئیبراهیم ئەحمەد سمۆ، چاپخانەی تیشك، سلێمانی، ۲۰۰۷، ل۸۰.

(۲۲) ناوەڕوك و تەکنیکی درامای کوردی (۱۹۹۱–۲۰۰۲)، یاسین ڕەشید حەسەن، نامەی ماجستێر، کولیژی زمان، زانکوی سلێمانی، ۲۰۰٤، ل۱۱۷.

(۲۳) کاریگەری کەلەپووری کوردی لە شانۆی کوردیدا، ئیبراهیم ئەحمەد سمو، ل۸۳.

(۲٤) فەرهەنگی شانۆ، یاسین قادر بەرزنجی، بەرگی یەکەم، چاپخانەی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چاپی یەکەم، سلێمانی، کوردستان، ۲۰۰۸، ل٥۹.

(۲٥) ئ‌ناتومی ساختار درام، نصرالله قادری، چاپ و صحافی کانونچاپ، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸٦، ص۳۱۲.

(۲٦) بنیاتی جۆرەکانی ڕووداو لە ڕۆمانی کوردی باشووری کوردستاندا سالێ (۱۹۸٥–۱۹۹۰)، ڕیژان عوسمان (خاڵە دیوە)، لە بلاٚوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، چاپی یەکەم، هەولێر، ۲۰۱۰، ل٤۲–٤۳.

(۲۷) ڕەگەزەکانی دراما لە شیعری لیریکی کوردیدا (کرمانجی خواروو ۱۹۸۰–ڕاپەڕین)، پەروین عەبدوڵڵا خدر، نامەی ماجێستیر، ل۱۹.

(۲۸) ڕەگەزەکانی دراما لە شیعری لیریکی کوردیدا (کرمانجی خواروو ۱۹۸۰–ڕاپەڕین)، پەروین عەبدوڵڵا خدر، ل۲۳.

(۲۹) هونەری نووسینی دراما و دەقی شانۆی خۆماڵی، دانا عەلی سەعید، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ۲۰۰۳، ل۲٦.

(۳۰) کورسی و بەها درامییەکان، ئەحمەد سالار، گۆڤاری شانۆ، ژمارە۸، سالێ دووەم، سلێمانی، حوزەیرانی۲۰۰۸، ل۱۱.

(۳۱) دیالوگ د دراماپا کوردیدا (دەڤەرا بەهدینان وەك نموونە)، مەکنون موحەممەدتاهر، ناما ماستەرێ، زانکۆیا دهۆك، کۆلیژا ئادابێ، ۲۰۱۰، ل۸۳.

(۳۲) ڕەگەزەکانی چیروك لە داستانی (مەم و زین)ی خانی دا، نەوزەت ئەحمەد عوسمان زێباری، نامەی دوکتورا، کولیژی پەروەردە (ابن الرشد)، زانکوی بەغدا، ۱۹۹۹، ل۳۷.

(۳۳) فەرهەنگی شانۆیی، کامەران سوبحان، چاپخانە تیشك، سلێمانی، ۲۰۰٤، ل۹۸.

(۳٤) بۆ وەرگرتنا زانیاریێن پتر لـدوور ڤێ چەندێ، بنێرە: (درامای کوردی لە ناو درامای جیهاندا، حەمە کەریم هەورامی، ل۲۷–۲۸).

(۳٥) بینای هۆنەری چیرۆکی کوردی، پەریز سابیر، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ۲۰۰۱، ل۱٤٥.

(۳٦) خۆشترین گۆرانی شانۆی سالار، ئەحمەد سالار،زنجیرە کتێبی ئینستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی شڤان، چاپی یەکەم، سلێمانی، ۲۰۰٦، ل۱۹–٦۲.

(۳۷) ئەڤ زانیارییە هەمی ژ ژێدەرێ بەری هاتینە وەرگرتن.

(۳۸) بۆ ئاگەهدار بوون ژ چیرۆك و چاوانیا پێشڤەچوونا رۆیدانێن ڤێ شانۆگەرییێ بنێرە ژێدەرێ بەری.

ملخص البحث:

يتناول هذا البحث الموسوم (بالشخصية في المسرح الكوردي – ئةوانةى توونى باباضوون– نموذجاً) الشخصية و تعريفها و طريقه خلقها و تطورها في المسرح كما تم الاشارة الى انواعها حسب رؤية عدد من المنظرين، الذي قاموا بتقسيم الشخصيات الادبية الى نوعين و هما : الشخصيات الرئيسية و الشخصيات الثانوية.

و من أهم موضوعات هذا البحث هو طريقة خلق الشخصيات من جانب الكاتب. لقد جرى في النص المسرحى (ئةوانةى توونى باباضوون) للكاتب احمد سالار تحليل جوانب الشخصية نذكر منها الجوانب الاجتماعية و النفسية و الجسدية، و الاصالة و الأمل و فقدان الأمل و المونولوج و المناجاة و الخ. و في الختام تبين ان الكاتب قد تمكن في هذا النص المسرحي من تبيان دور الشخصيات و جوانبها بطريقة علمية و فنية، و كذلك مدى انسجام وعي و رؤية الشخصيات من الظروف التى عاشت فيها.

Abstract

This research entitled "character in the Kurdish drama as an example" deals with character, its definition, the way of its creation and its development. Furthermore , it tackles types of character in accordance with theorists' points of view who divided literary characters into two types: major characters and secondary character.

Of the most important topics of this study is the way of creating characters on the part of the writer. In the dramatic text' ' written by Ahmed Salar, the social , psychological , and physical aspects in addition to authenticity, hope, abandening hope, soliloquy, monologue, etc. have been analyzed.

The study has concluded that the writer, in this dramatic text, has been able to point out the character's role by a scientific and technical way in addition to pointing out the writers' harmony, consciousness and views of the conditions in which they live.